

Handreiking preventie en omgaan met schoolaanslagen

HANDREIKING PREVENTIE EN OMGAAN MET SCHOOLAANSLAGEN

- eindrapport -

Drs. Frank Kriek (Regioplan)
Drs. Joost van den Tillaart (Regioplan)
Drs. Eva van Cooten (Regioplan)
Dr. Jaap Timmer (Windesheim Hogeschool)
Drs. Birgit Pfeifer (Windesheim Hogeschool)
Dr. Margrethe Kobes (NIFV)

Amsterdam, april 2011
Regioplan publicatienr. 2018

Regioplan Beleidsonderzoek
Nieuwezijds Voorburgwal 35
1012 RD Amsterdam
Tel.: +31 (0)20 - 5315315
Fax : +31 (0)20 - 6265199

Onderzoek, uitgevoerd door Regioplan
Beleidsonderzoek en Windesheim Hogeschool in
opdracht van het ministerie van Onderwijs,
Cultuur en Wetenschappen.

INHOUDSOPGAVE

Algemene inleiding	1
Deel 1: Schoolaanslagen	3
1.1 Inleiding.....	3
1.2 Schoolaanslagen in het verleden.....	3
1.3 Daders en hun motieven.....	5
1.4 Dreigingen op Nederlandse scholen en <i>copycat</i> -gedrag...	6
Deel 2: Het herkennen van en handelen naar waarschuwingssignalen	9
2.1 Inleiding.....	9
2.2 Een daderprofiel is niet de oplossing.....	9
2.3 De ontwikkeling van gepland geweld.....	9
2.4 Waarschijnlijkheid van uitvoering.....	18
2.5 Conclusies en aanbevelingen	20
2.6 Doorverwijzingen.....	21
Deel 3: Een veilige school.....	23
3.1 Inleiding.....	23
3.2 Fasen van een geweldsincident.....	24
3.3 Aanpassen en/of aanvullen van het crisisplan.....	24
3.4 Crisisteam samenstellen en voorbereiden.....	26
3.5 Voorzorgsmaatregelen.....	27
3.6 Maatregelen tijdens een incident	32
3.7 Maatregelen na een incident.....	34
Literatuuroverzicht	37
Colofon	41

ALGEMENE INLEIDING

Inleiding

Het ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen heeft in 2010 RegioPlan Beleidsonderzoek en de Windesheim Hogeschool de opdracht gegeven om een handreiking op te stellen over het fenomeen 'school-aanslagen'. Deze handreiking preventie en omgaan met schoolaanslagen is bedoeld voor het onderwijspersoneel van het secundair en tertiair onderwijs in Nederland.

Een schoolaanslag wijkt op een aantal punten af van meer bekende soorten calamiteiten, zoals een brand (vaak ook bekend van oefeningen) of het plotseling overlijden van een persoon. Bij een schoolaanslag gaat het om een geplande, gerichte en een ernstige geweldsdaad op een onderwijstelling. Het gaat om incidenten waarbij wapens worden gebruikt en die een school niet alleen kan oplossen. In deze specifieke context hebben we het over acties uitgevoerd door leerlingen of studenten van de onderwijsinstelling. In Duitstalige landen wordt een schoolaanslag meestal een '*Amoklauf*' genoemd en in Engelstalige landen een '*school shooting*'.

Doel van de handreiking

Het doel van deze handreiking is in de eerste plaats om schoolbesturen, directies, leerkrachten en onderwijsondersteunend personeel te *informer*en over het verschijnsel 'schoolaanslag'. Deze handreiking inventariseert de medio 2010 beschikbare kennis over oorzaken, modus operandi, daders en gevolgen van een schoolaanslag. Tevens wordt aandacht besteed aan de mogelijkheden om een schoolaanslag te voorkomen door potentiële daders vroegtijdig in beeld te krijgen en een aantal fysieke maatregelen te treffen. Ook wordt ingegaan op de mogelijkheden om de gevolgen van een aanslag zo veel mogelijk te beperken.

De voorliggende handreiking heeft niet de pretentie een sluitende preventieve aanpak te bieden. Dat is een welhaast onmogelijke opgave. Daarvoor is het fenomeen te ongrijpbaar in zijn absurditeit. Deze handreiking heeft wel de pretentie schoolbesturen en directies aan te zetten het verschijnsel schoolaanslag een eigen plek te geven in het schoolveiligheidsbeleid en in het zorgbeleid van de scholen. En dat is exact het doel van deze handreiking: integreer de informatie die deze handreiking biedt in het veiligheidsbeleid en in het zorgbeleid van de school. Gebruik deze informatie om dit beleid nader toe te spitsen en optimaal gebruik te maken van de bestaande mogelijkheden die het zorg- en veiligheidsbeleid van de school biedt om leerlingen over wie men zich zorgen maakt adequaat te begeleiden, de school fysiek zo in te richten dat de kans om slachtoffer te worden van een schoolaanslag zo gering mogelijk is en – als er dan toch een schoolaanslag plaatsvindt – de gevolgen zo beperkt mogelijk te houden.

Inhoud van de handreiking

De handreiking preventie en omgaan met schoolaanslagen bestaat uit drie onderdelen:

1. het onderdeel '*schoolaanslagen*' met daarin een beschrijving van het fenomeen en meer informatie over eerdere schoolaanslagen in het buitenland en dreigingen voor schoolaanslagen in Nederland;
2. het onderdeel '*herkennen van en handelen naar waarschuwingssignalen*' met informatie over de planning van geweldsincidenten, de waarschuwingssignalen die zich daarbij voordoen en adviezen over de te nemen acties;
3. het onderdeel '*een veilige school*' met informatie over de (voorzorgs)maatregelen die een school kan treffen om de omvang en gevolgen van een eventuele schoolaanslag te beperken.

Deze handreiking is gebaseerd op de al langer bestaande handleidingen in het buitenland (voornamelijk Duitsland, Canada en de Verenigde Staten), wetenschappelijke literatuur over het fenomeen en een brede consultatie van het onderwijsveld en de politiewereld. Voor meer informatie verwijzen wij naar de colofon en de literatuurlijst.

Deel 1 SCHOOLAANSLAGEN

1.1 Inleiding

Een schoolaanslag is een geplande, gerichte en een ernstige geweldsdaad op een onderwijsinstelling. Het gaat om incidenten waarbij wapens worden gebruikt en die een school niet alleen kan oplossen. In deze specifieke context hebben we het over acties uitgevoerd door leerlingen of studenten van de onderwijsinstelling. In Duitstalige landen wordt een schoolaanslag meestal een *'Amoklauf'* genoemd en in Engelstalige landen een *'school shooting'*.

Het is belangrijk dat de onderwijsinstellingen in Nederland voldoende kennis in huis hebben om met dit thema om te gaan. Uitgangspunt hierbij is dat het risico van een schoolaanslag niet geheel te voorkomen is, maar dat er instrumenten denkbaar zijn die het risico kunnen verminderen en het bewustzijn van onderwijspersoneel kunnen vergroten. Op deze manier kunnen de onderwijsinstellingen hun veiligheidsbeleid en de preventiemaatregelen verder ontwikkelen en implementeren.

Dit eerste onderdeel is bedoeld om meer inzicht te krijgen in het fenomeen schoolaanslag. Hierbij wordt ingegaan op schoolaanslagen in het verleden, de kenmerken en motieven van daders van schoolaanslagen en dreigingen in Nederland.

1.2 Schoolaanslagen in het verleden

In verschillende westerse landen, waaronder de Verenigde Staten, België, Duitsland en Finland, hebben in de afgelopen jaren schoolaanslagen plaatsgevonden. In Nederland zijn dergelijke ernstige geweldsincidenten, binnen de definitie zoals hierboven gegeven, tot dusverre achterwege gebleven. Ondenkbaar zijn ze zeker niet. De schietpartij in een computerlokaal op ROC de Leijgraaf in Veghel in 1999 en de moord op corrector Hans van Wieren op het Haagse Terra College in 2004 laten zien dat er leerlingen zijn die toegang hebben tot wapens en die ook gebruiken.

De schoolaanslagen in het buitenland, en ook de schietpartijen op de scholen in Nederland, laten zien welke impact een geweldsincident kan hebben. Die impact beperkt zich niet tot de getroffen schoolomgeving, maar heeft effect op de gehele samenleving. Het geweldsincident stopt ook niet na de acute fase als de dader is overmeesterd, maar loopt over naar een lange, intensieve nazorgfase. Want naast dat er verdriet bestaat vanwege de mogelijk vele doden en gewonden, leidt een groot incident ook veelal tot een posttraumatisch stresssyndroom bij de direct betrokkenen. Docenten en

studenten zullen mogelijk langdurig uitvallen of overgeplaatst willen worden naar een andere school, en de studenten die blijven, halen mogelijk slechte schoolresultaten.

Hieronder volgen twee casusbeschrijvingen van schoolaanslagen in Finland.

7 november 2007: Jokela High School (Finland)

Een 18-jarige leerling, Pekka-Eric Auvinen, van de Jokela-school in Tuusula (Finland) schiet zeven medeleerlingen en de directrice dood. Vervolgens schiet de dader zichzelf in het hoofd. Later op de avond overlijdt hij in het ziekenhuis.

De dader zou voorafgaand aan zijn daad onder de naam Sturmgeist89 beelden naar de internetsite YouTube hebben gezonden met de titel Jokela High School Massacre 11/7/2007, waarin het bloedbad wordt aangekondigd.

De dader omschrijft zichzelf als een 'antimenselijke humanist' die bereid is te 'sterven voor zijn zaak'. Hij zegt 'de mensheid is overschat, ik kan niet zeggen dat ik van hetzelfde soort ben als de miserabele, arrogante en egoïstische mensheid. Nee! Ik ben een stap hoger geëvolueerd.'

'Ik ben het zat. Ik wil geen deel uitmaken van deze verrotte maatschappij. Zoals andere wijze mensen in het verleden hebben gezegd: de mensheid is het niet waard om voor te vechten of te redden, alleen om te doden.'

23 september 2008: Kauhajoki School of Hospitality (Finland)

Op de campus van een instelling voor beroepsonderwijs vermoordt de 22-jarige Matti Juhani Saari met meerdere wapens elf personen en verwondt er vier. Uit een afscheidsbrief die is gevonden in het appartement van de dader, zou blijken dat hij de schoolaanslag al vanaf 2002 heeft gepland. Vlak na het incident ontstond er een storm van bedreigingen aan het adres van andere scholen in Finland. Ook daar zou een schoolaanslag gepleegd gaan worden.

De dader kwam uit een klein dorp, woonde alleen op een studentencampus en was een goede student (met cijfers boven het gemiddelde). Hij had een strafblad met daarop één incident: rijden onder invloed. Het was een stil persoon maar geen 'loner'. Op het primair en secundair onderwijs is hij veelvuldig gepest.

Hij had een lang medisch dossier. Vanaf zijn dertiende werd hij timide, had een depressie en moeilijkheden met slapen. In 2003 verloor hij een broer. In 2006 verslechterde zijn gesteldheid doordat hij last kreeg van ernstige depressies, apathie, agressiviteit en alcoholmisbruik. In 2008 vertoonde hij tekenen van suïcidaal gedrag en raakte geobsedeerd door de Jokela shooting (zie de vorige casusbeschrijving). Dat jaar krijgt hij ook financiële problemen, verliest een vriend in een auto-ongeluk en vlak voor het incident gaat zijn vriendin bij hem weg.

In de jaren na 2006, blijkt achteraf, is hij steeds meer bezig met het plannen van zijn daad. Hij plaatst filmpjes op YouTube, schrijft songteksten over zijn ideeën en verandert zijn uiterlijk naar dat van de Jokela-dader. Vlak voor het incident is de dader nog op het bureau geweest waar hij verantwoording moest afleggen voor de YouTube-filmpjes die hij heeft geplaatst. Zijn wapenvergunning wordt echter niet ingenomen.

Alhoewel bovenstaande casusbeschrijvingen niet representatief kunnen worden gesteld voor alle schoolaanslagen in het verleden, illustreren ze een aantal belangrijke kenmerken die ook uit wetenschappelijke studies naar schoolaanslagen blijken. De belangrijkste daarvan is dat de dader van een schoolaanslag zijn of haar daad plant. Dat maakt het mogelijk om waarschuwingssignalen te herkennen. Door daar adequaat op te reageren kan mogelijk een daadwerkelijke aanslag worden voorkomen of de gevolgen daarvan worden beperkt. Deel 2 van de handreiking gaat hier verder op in.

1.3 Daders en hun motieven

Het is lastig om 'dé dader van een schoolaanslag' te beschrijven. De omstandigheden, het gedrag van de daders en hun psychische gesteldheid op het moment van de daad zijn zo divers, dat een eenduidig profiel een veel te beperkt beeld zou opleveren. Daarnaast is het, als het gaat om het voorkomen van een schoolaanslag, ook niet zo zinvol om de kenmerken van daders te omschrijven. Potentiële daders van een schoolaanslag kunnen niet worden herkend op enkel bepaalde karaktereigenschappen, bepaalde interesses of bepaalde kledingvoorkeuren. Dit alles moet in de context van hun feitelijke gedrag worden beschouwd. Daarbij kunnen bepaalde waarschuwingssignalen overigens wel worden herkend en van belang zijn bij het voorkomen van escalatie. Deze worden dan ook uitgebreid beschreven in het tweede onderdeel van de handreiking: 'herkennen van en handelen naar waarschuwingssignalen'.

De motivatie van daders om een schoolaanslag te plegen is divers. Zo antwoordde een dader van een schoolaanslag "I don't like Mondays", op de vraag waarom ze het vuur op leerlingen en docenten opende en twee mensen doodschoot. De Boomtown Rats gebruikten de tekst in hun lied: 'Tell me why, I don't like Mondays, I wanna shoot the whole day down.'

Wanneer daders niet zelfmoord hebben gepleegd (dat gebeurt ongeveer in één op de vijf gevallen), worden als motieven genoemd: haat tegen alle mensen, ervaringen van afwijzing en slechte schoolresultaten, maar ook wraak tegenover iets of iemand of de wens om beroemd te worden. Wat al deze motieven bindt, is dat ze voorkomen uit een 'grief': een terugkerend gevoel van (diepe) onvrede.

Daders blijken vaak het gevoel te hebben dat ze onzichtbaar zijn voor hun omgeving en dat hun capaciteiten worden onderschat door de leraren. In het verslag van een gesprek dat de schoolleiding van het Gutenberg Gymnasium met Robert Steinhäuser voerde (die later een schoolaanslag pleegde) naar aanleiding van zijn definitieve schorsing, wordt hij nota bene Steinmann genoemd. Je kunt je inderdaad afvragen hoe goed de docenten Robert kenden.

“I don’t know”, “I felt like God”, “I had no other choice” en “The world has wronged me”, zijn letterlijke antwoorden van daders op de vraag naar hun motief. Vaak blijken ook ervaren pesterijen, eventueel versterkt door een opgeblazen zelfbeeld, een motief te zijn voor daders. Het is tegelijkertijd opvallend dat een groot aantal daders blijkbaar de ervaren zinloosheid van hun leven wil ontvluchten door in het middelpunt van de mediale aandacht te willen staan en een stempel te drukken op het leven van anderen. Sebastian Bosse, een dader van een schoolaanslag in Duitsland schrijft in zijn afscheidsbrief: ‘Waarom dit alles? Waarom zou ik moeten werken? Zodat ik me kapot werk om vijf jaar na mijn pensioen dood te gaan? Waarom zou ik de moeite doen om iets te bereiken als uiteindelijk toch alles voor noppes is omdat ik vroeg of laat toch crepeer? (...) Voordat ik ga, zal ik jullie een lesje leren, zodat niemand me meer zal vergeten.’

1.4 Dreigingen op Nederlandse scholen en *copycat*-gedrag

In Nederland zijn er meerdere malen hele concrete waarschuwingen geweest voor schoolaanslagen die vermoedelijk dankzij vroegtijdig ingrijpen zijn voorkomen. Dat was vooral te danken aan de oplettendheid van de sociale omgeving van de potentiële daders en aan de informatiepositie van politie en andere instanties. Daarom is het ook belangrijk dat het onderwijspersoneel de waarschuwingssignalen voor een schoolaanslag kan herkennen en weet op welke manier daarop gereageerd moet worden.

Als er ergens ter wereld sprake is van een schoolaanslag, heeft men ook in Nederland in het kielzog daarvan regelmatig te maken met *copycat*-gedrag. Dit wil zeggen dat personen, geïnspireerd door een eerdere schoolaanslag, dreigen met een soortgelijke schoolaanslag. De berichten over al dan niet recente schoolaanslagen kunnen een *trigger* vormen, waardoor een persoon met plannen voor een schoolaanslag besluit om deze daadwerkelijk uit te voeren. Overigens blijkt uit de literatuur dat niet alle *copycats* daadwerkelijk uit zijn op het plegen van een schoolaanslag, maar vaker de dreigementen zelf als het doel zien. Onder meer om te zien tot welke effecten dit leidt.

Onderwijsinstellingen dienen te beseffen dat schoolaanslagen inspiratie kunnen zijn voor nieuwe (dreigementen met) schoolaanslagen. Het onderwerp schoolaanslagen floreert op internet op allerlei fora waarbij jongeren pochen met het plegen van een schoolaanslag die alle eerdere schoolaanslagen in aantal slachtoffers overtreft.

Ook in Nederland hebben zich dreigementen voorgedaan die zouden kunnen wijzen op *copycat*-gedrag. Zie bijvoorbeeld de volgende casusbeschrijving over dreigementen op scholen in Weesp en Breda.

9 februari 2009: dreigementen op scholen - Weesp

Op 9 februari 2009 komen bij een aantal basisscholen in Weesp dreigementen binnen. Een van de basisscholen ontving een dreigbrief en rond hetzelfde tijdstip kwam bij de meldkamer van de politie een telefonische dreig melding binnen, eveneens gericht tegen een basisschool in Weesp. Het incident in Dendermonde, waarbij op 23 januari 2009 twee baby's en een begeleidster werden doodgestoken, lag op dat moment nog vers in het geheugen.

De dreigementen bleken onafhankelijk van elkaar te zijn gedaan. Op donderdag 12 februari meldt een 55-jarige man zich bij het politiebureau en vertelt dat hij de dreigbrief heeft geschreven. Er wordt twee maanden voorwaardelijke celstraf tegen hem geëist.

Het telefoontje is gepleegd door twee jongens. De jongens worden veroordeeld tot jeugddetentie van vier weken (waarvan 2 voorwaardelijk) en worden begeleid door de jeugdreclassering. Een van de jongens wordt van zijn middelbare school in Weesp verwijderd.

9 november 2010: veroordeling van een schoolaanslagdreiger – Breda

Citaat van www.rechtspraak.nl (LJN:BO3363):

'Op 12 maart 2009 [de dag na een schoolaanslag in het Duitse Winnenden] werd op de site www.4chan.org een bericht met de volgende tekst geplaatst:

'When I'm going to school tomorrow I'm going to shoot some people dead. Look in the news for a school shooting in the city Breda in The Netherlands. And remember me, because I will beat Chu's high score.'

Een medewerker van het televisieprogramma EenVandaag nam kennis van het bericht en lichtte de afdeling persvoorlichting van de politie in. Een tweetal gedragsdeskundigen van de Divisie Recherche bekeken het bericht en overlegden met hun collega's van het KLPD. Zij concludeerden dat het bericht serieus genomen moest worden.' [...] 'De politie mailde vervolgens naar de webmaster en kreeg van de webmaster van www.4chan.org het IP-adres waar het bericht was aangemaakt. De politie deed navraag over dit IP-adres bij het Centraal Informatiepunt Onderzoek Telecommunicatie (CIOT) en kwam uit bij de bureaus van verdachte. De bureaus van verdachte bleken een onbeveiligd draadloos netwerk te hebben. Het signaal van de router van de bureaus van verdachte bleek één tot twee panden rondom hun woning te ontvangen te zijn. Naar aanleiding van deze bevindingen werd onder andere binnengetrokken in de woning van de ouders van verdachte. Zodra verdachte van de verbalisanten vernam waarvoor zij kwamen, bekende hij met gebruikmaking van het draadloze netwerk van zijn bureaus het betreffende bericht op www.4chan.org te hebben geplaatst.

[...]

De rechtbank is van oordeel dat niet is gebleken dat verdachte de intentie had om een dag later daadwerkelijk in een school in Breda te gaan schieten. Dat de opzet van verdachte was gericht op de bedreiging hiermee, acht de rechtbank wettig en overtuigend bewezen, tenminste in de vorm van voorwaardelijke opzet.

[...]

Verdachte heeft zijn bericht bewust een dag na een *school shooting* in het Duitse Winnenden geplaatst en hij was concreet door een plaats en datum te noemen waarop de *shooting* plaats zou vinden. Het is voorts een feit van algemene bekendheid dat eerdere *school shootings* op internet zijn aangekondigd en dat het zeer ernstige gebeurtenissen betreft die tot veel onrust in de samenleving leiden. Verder verklaarde verdachte ter zitting dat er bekenden van hem, waaronder oud-klasgenoten uit Breda, bekend waren met de site. Ook verklaarde hij zijn bericht juist naar aanleiding van de commotie over de *school shooting* in het Duitse Winnenden geplaatst te hebben. Verdachte wist dus wat het effect op de samenleving van de *shooting* in Duitsland was en hij wist dat de kans dat scholieren uit Breda kennis van zijn bericht zouden nemen groot was. Desondanks heeft verdachte zijn bericht geplaatst en dit later, ondanks het teruglezen van reacties van mensen die verontrust waren, niet aangepast of verwijderd.'

De op het moment van de dreiging 18-jarige jongen wordt veroordeeld tot een werkstraf van 120 uur en een voorwaardelijke celstraf van twee maanden.

Dat er personen zijn die, geïnspireerd door een eerdere schoolaanslag, dreigementen uiten of het plan opvatten om zelf een schoolaanslag te plegen, veronderstelt dat ook de scholen in Nederland daar rekening mee dienen te houden indien er zich ergens in de wereld een schoolaanslag voordoet. Het belangrijkste dat een school dan kan doen is het signaleren, herkennen en opvolgen van zogeheten waarschuwingssignalen. Meer daarover in deel twee van de handreiking.

Deel 2 HET HERKENNEN VAN EN HANDELEN NAAR WAARSCHUWINGSSIGNALLEN

2.1 Inleiding

Hoe kunnen we schoolaanslagen voorkomen? Die vraag is gesteld aan Luke Woodham, de 'schoolschutter' van Pearl High School (1997; 2 doden, 7 gewonden). Hij antwoordde: "De school en de leraren hadden met me in gesprek moeten gaan." Maar hoe had de school moeten weten dat er iets te bespreken was en waarom dat nodig zou zijn? En had dit dan werkelijk het geweldsincident kunnen voorkomen?

Aan de hand van informatie uit concrete voorvallen en wetenschappelijk onderzoek geeft dit onderdeel onder meer adviezen over het herkennen van mogelijke waarschuwingssignalen die voortekenen kunnen zijn van een schoolaanslag.

2.2 Een daderprofiel is niet de oplossing

Als het gaat om het voorkomen van een schoolaanslag, wordt al snel gedacht aan een daderprofiel. Wat zijn dat nou voor leerlingen die een schoolaanslag plegen? Hoe pik ik ze eruit? Het idee is natuurlijk logisch, want dan zouden docenten, ouders of medestudenten kunnen reageren op de eigenschappen die ze in iemand herkennen. Toch is een daderprofiel niet de oplossing: het heeft weinig tot geen voorspellende waarde; veel jongeren zouden aan het profiel voldoen en tegelijkertijd is het lastig om 'dé dader van een schoolaanslag' te beschrijven. De omstandigheden, het gedrag van de daders en hun psychische gesteldheid op het moment van de daad zijn zo divers, dat een eenduidig profiel een veel te beperkt beeld zou opleveren.

2.3 De ontwikkeling van gepland geweld

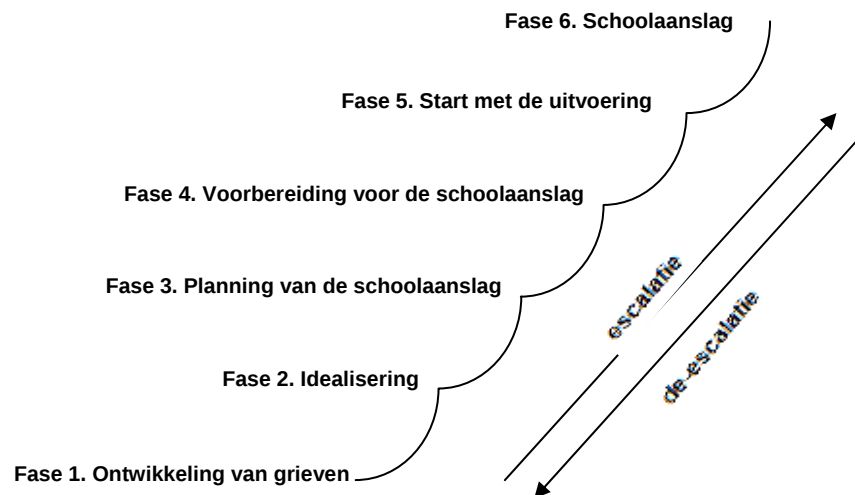
In het eerste deel van de handreiking is beschreven welke vormen van schoolgeweld tot schoolaanslagen worden gerekend. Zo stelden we dat het bij een schoolaanslag gaat om **gepland** geweld en niet om geweld dat wordt veroorzaakt door een actuele situatie. Met deze laatste vorm van geweld heeft elke school immers wel eens te maken (bijvoorbeeld gewelddadige ruzies tussen (groepen) leerlingen).

Omdat het bij een schoolaanslag gaat om gepland geweld zijn er mogelijkheden om, nog voordat het geweld daadwerkelijk plaatsvindt, signalen op te pikken over deze geplande geweldsdaad. Deze signalen noemen we

waarschuwingssignalen. Vanuit dit oogpunt is het belangrijk om de ontwikkeling van een geplande geweldsdaad (en dus ook een schoolaanslag) te herkennen. In het vervolg van dit onderdeel van de handreiking worden die stappen naar een geplande geweldsdaad beschreven en worden daarbij concrete acties benoemd: wat kunt u doen wanneer u waarschuwingssignalen bij een leerling of student herkent?

De ontwikkeling van gepland geweld zoals wij deze hier beschrijven, is gebaseerd op het '*pathway to violence*' (Calhoun en Weston, 2003). Dit is een veelgebruikt concept in de wetenschappelijke literatuur van de gedragskunde.

Toegepast op het fenomeen schoolaanslagen ziet het '*pathway to violence*' er als volgt schematisch uit:

Figuur gebaseerd op Calhoun en Weston (2003).

Vooraf maken we drie belangrijke opmerkingen:

1. Waarschuwingssignalen kunnen niet los van elkaar en van de context worden gezien. Sommige van de signalen zijn bijvoorbeeld algemeen van karakter in die zin dat ze vaak bij jongeren voorkomen. Pas wanneer de signalen in relatie worden gebracht met andere signalen en zorgen die er leven, hebben ze betekenis bij het herkennen van gepland geweld.
2. Sommige waarschuwingssignalen hebben te maken met gedrag. In die gevallen is het met name van belang om veranderingen in die gedragingen te signaleren.
3. Niet iedere persoon die zich in een bepaalde fase van gepland geweld bevindt, komt daadwerkelijk tot een opvolgende fase. Anderzijds kunnen ingrijpende gebeurtenissen in het leven van een potentiële geweldpleger aanleiding vormen om juist wel in een volgende fase van de planning van een geweldsdaad te komen.

2.3.1 De eerste fase: ontwikkeling van 'grieven'

De eerste fase in de ontwikkeling naar een geplande geweldsdaad bestaat uit de ontwikkeling van zogenaamde *grieven*. Dit is het moment waarop bij een persoon het idee bestaat dat hem of haar onrecht is aangedaan of, meer algemener, ontevredenheid of frustratie ontstaat. Zo gezien hebben alle leerlingen of studenten op een onderwijsinstelling wel eens een te maken met dergelijke gevoelens, maar gelukkig leidt dat uiteindelijk bijna nooit tot een geweldsdaad. Van belang is echter dat alle mensen die uiteindelijk wel een geplande geweldsdaad hebben begaan, achteraf aangeven dat zij daar naar hun idee een goede reden voor hadden, namelijk de specifieke grief: het *terugkerende* gevoel van onrecht, ontevredenheid of frustratie.

Een docent zal aan een leerling kunnen zien wanneer deze ontevreden of gefrustreerd is. Dat soort uitingen begint namelijk al bij een boze of juist sombere blik. Een mens kan van nature dergelijke emoties goed herkennen en onderscheiden. Omdat ieder mens wel eens dergelijke emoties heeft, is het echter niet zinvol om bij deze signalen vervolgens direct alarmbellen te laten rinkelen, uit te gaan van een geweldsdaad in voorbereiding en daar vervolgens maatregelen op te nemen. Zorgelijker is het wel wanneer deze emoties een terugkerend of constant karakter krijgen. In die gevallen zal het onderwijspersoneel in gesprek moeten gaan met een leerling of student om te achterhalen wat de oorzaak is van de grief. Daarmee wordt allereerst betrokkenheid getoond en is de kans kleiner dat de grief zich verder zal ontwikkelen. Evenzo belangrijk is dat dit een moment is waarop kan worden getoetst in welke mate deze grieven een stelselmatig of urgent karakter hebben. Daarom zou er op de volgende drie waarschuwingssignalen moeten worden gelet.

Waarschuwingssignaal 1: problemen met woede en agressie

Driftbuien horen bij de puberteit. Toch zijn stemmingswisselingen, driftig worden, vaak in een slecht humeur zijn en opvliegendheid waarschuwingssignalen die bij ouders van gepland geweld te observeren zijn. Het is daarom van belang dat het onderwijspersoneel op de hoogte is van de mate waarin deze aspecten stelselmatig voorkomen bij leerlingen of wanneer leerlingen dit soort eigenschappen ontwikkelen. Tegelijkertijd kunnen gevoelens van woede en agressie ook juist worden 'opgekropt' en blijken deze daarmee meer op indirecte wijze.

Waarschuwingssignaal 2: afkeer van ouders, leraren en medeleerlingen

Ook enigszins afkerend of afzonderend gedrag hoort bij de puberteit. Anders wordt het wanneer dit gedrag een stelselmatig karakter heeft of zich in die richting ontwikkelt. Dit is een teken dat de grieven niet zomaar voorbijgaan maar juist een stelselmatig karakter krijgen.

Waarschuwingssignaal 3: problemen met discipline

Onder disciplineproblemen verstaan we in deze context het stelselmatig weigeren om al dan niet geschreven (school)regels op te volgen. Een jongere kan het idee opvatten dat de regels niet voor hem of haar gelden omdat hij of zij niet (langer) bij de groep hoort en zich daarom ook niet aan de regels hoeft te conformeren.

Wanneer een of meerdere van de bovenstaande waarschuwingssignalen worden herkend, zou dit na een gesprek met de jongere altijd aanleiding moeten zijn om deze ervaringen te delen met ander onderwijspersoneel, zo nodig met het schoolmaatschappelijk werk of in bestaande overlegstructuren zoals het ZAT (Zorg en Advies Team). Dit overleg zal dan gericht moeten zijn op het vaststellen van eventuele problemen van de jongere, het delen van ieders ervaringen met de jongere en het bepalen van de verdere bejegening van de jongere.

2.3.2 De tweede fase: idealisering

De tweede stap in de ontwikkeling naar een geplande geweldsdaad is de *idealisering*. De mensen die uiteindelijk komen tot gepland geweld, blijken de gevoelens van onrechtvaardigheid of ontevredenheid niet achter zich te kunnen laten. Zij idealiseren geweld als middel om het onrecht dat hun is aangedaan recht te kunnen zetten. Uit onderzoek is gebleken dat deze mensen bovengemiddeld geïnteresseerd zijn in wapens, in eerdere geplande geweldsdaaden en de personen die deze gepleegd hebben. En inderdaad, dit zijn ook de kenmerken van de daders van eerdere schoolaanslagen.

Het blijkt dat mensen die geweld op deze manier idealiseren en dit als uitweg van hun problemen zien, dat idee niet voor zichzelf kunnen houden. Daarom worden deze ideeën gedeeld met vrienden, familie of op het internet of worden dreigingen naar slachtoffers geuit. Dit noemen we 'het lekken van informatie'. Dit is een belangrijk kenmerk, omdat het altijd voorkomt en bovendien informatie oplevert over de ophanden zijnde geweldsdaad. Bij het bepalen van het waarschijnlijkheidsgehalte van een dreiging vormt het model dat verderop wordt beschreven een goed houvast.

Er zijn verschillende waarschuwingssignalen in deze fase van idealisatie.

Waarschuwingssignaal 4: geweldsfantasieën

Fantasieën over geweld worden geuit in teksten op internet, tekeningen en/of gedichten. Sommige daders van een schoolaanslag hebben videoclippen over hun plannen gemaakt of hebben in een videodagboek over geweld en moord gefantaseerd. Het bezoeken van websites met gewelddadige inhoud, het luisteren naar agressieve muziek en een fascinatie voor gewelddadige *games*, films of boeken horen bij deze categorie waarschuwingssignalen. Deze laatste zaken vormen op zichzelf geen waarschuwingssignaal, maar kunnen in

combinatie met concrete uitingen van geweldsdreiging wel degelijk de urgentie van het waarschuwingssignaal versterken.

Waarschuwingssignaal 5: dreigen met geweldsdaden

Zoals gezegd, blijkt het dat mensen die het idee hebben opgevat om een geweldsdaad te begaan, dat idee niet voor zichzelf kunnen houden. Daarom worden dreigementen naar slachtoffers geuit, wordt er met vrienden of familie over de plannen gesproken of worden ideeën op het internet geuit. Dit soort uitingen variëren in de mate waarin ze concreet zijn, maar duidelijk is dat er stukjes informatie worden prijsgegeven. In paragraaf 2.4 wordt beschreven op welke manier bedreigingen op hun waarde kunnen worden geschat.

Waarschuwingssignaal 6: het bewonderen van negatieve rolmodellen

De personen die het geweld als oplossing van hun grieven zien, zijn vaak bovenmatig geïnteresseerd in één of meerdere negatieve rolmodellen. Dit kunnen seriemoordenaars, oorlogsmisdadigers of daders van een schoolaanslag zijn. Zij waarderen deze personen om de manier waarop zij voor zichzelf opkwamen en zien daarin een voorbeeld. Van belang lijkt dus om, mocht een leerling of student bovenmatig geïnteresseerd zijn in een negatief rolmodel, te achterhalen waar deze interesse uit voortkomt. Er bestaat een aantal websites die zijn te typeren als echte daderfansites. Jeugdigen vereren daarop de daders als helden. Uitspraken als: “Eindelijk had iemand het lef om ze een lesje te leren”, “Die pesten niemand meer” en “Ik wou dat ik een pumpgun had”, zijn op dit soort sites in groten getale te vinden.

Waarschuwingssignaal 7: fascinatie voor eerdere schoolaanslagen

Samenhangend met het voorgaande waarschuwingssignaal: vooral na een schoolaanslag met alle media-aandacht die daarbij komt kijken, stijgt het gevaar voor een imitatiedaad. Ook op de eerdergenoemde websites worden eerdere schoolaanslagen besproken en wordt er gediscussieerd over de manier waarop deze te overtreffen zijn.

2.3.3 Derde fase: planning van de schoolaanslag

Na de idealisatie volgt de daadwerkelijke *planning* van de geweldsdaad. Dit is het eerste moment waarop de plannen meer concreet worden. Er wordt informatie verzameld over de wijze waarop de aanslag binnen de eigen onderwijsinstelling zou kunnen worden gepleegd of over de potentiële slachtoffers. In dit stadium zijn de potentiële daders zelf actief bezig met (de planning van) de schoolaanslag. Nogmaals dient gezegd te worden dat niet alle personen die zich ideeën vormen over een schoolaanslag daadwerkelijk overgaan tot deze fase waarin het geweld ook wordt gepland. Tegelijkertijd worden er in wetenschappelijk onderzoek ook aanwijzingen gevonden dat een plotselinge en ingrijpende gebeurtenis in het leven van een potentiële schoolaanslag pleger de ‘trigger’ kan vormen om wél over te gaan tot het concreet plannen dan wel uitvoeren van de geweldsdaad.

Waarschuwingssignaal 8: het lekken van plannen

Uit een onderzoek naar 37 schoolaanslagen door de Amerikaanse Secret Service blijkt dat in 82 procent van deze schoolaanslagen minstens één persoon van de plannen wist doordat de dader zelf die persoon daarover had ingelicht. In nog eens dertien procent van de gevallen wisten personen van de plannen uit tweede hand. In 59 procent van de gevallen was meer dan één persoon over de plannen geïnformeerd. Slechts vier procent van de mensen die vooraf van de plannen wist, probeerde de dader van zijn plannen te weerhouden. De personen die informatie hadden over de plannen waren in bijna alle gevallen (school)vrienden of familieleden.

Deze cijfers geven aan dat, in ieder geval in de Amerikaanse situatie, bijna altijd iemand weet heeft van de concrete plannen, maar dat daar niet vaak wat mee werd gedaan. Waarom reageerden deze personen dan niet op de informatie die ze hadden gekregen?

Uit het onderzoek bleek dat in het geval van de Columbine-schoolaanslag een vriend van een van de daders diens gedrag zorgwekkend vond en hij een volwassene heeft gewaarschuwd die hij vertrouwde. Hij vertelde de volwassene dat hij met een groep vrienden aan het bespreken was hoe je een eerdere schoolaanslag zou kunnen overtreffen. De vriend had het idee dat een van de jongens deze ogenschijnlijke prietpraat wel erg serieus nam en maakte zich daarom zorgen. De volwassene adviseerde de jongen echter om dit voorval niet te melden en dat hij zich geen zorgen hoefde te maken, omdat de waarschijnlijkheid dat een schoolaanslag echt zou plaatsvinden erg gering was. Bovendien zou het voor de betreffende jongen vervelende consequenties kunnen hebben. Op basis van dit advies besloot de jongen niemand verder in te lichten. De volgende dag vond de Columbine-shooting plaats, waarbij vijftien doden vielen.

Uit hetzelfde onderzoek blijkt dat het schoolklimaat van grote invloed is op de beslissing om informatie aan het onderwijspersoneel door te geven.

Betrokkenen die wel informatie deelden over wat hen ter ore is gekomen over een op handen zijnde schoolaanslag, gaven aan dat ze op school een of meerdere vertrouwenspersonen hadden en dat ze er vertrouwen in hadden dat de school serieus en kundig met de informatie om zou gaan. Betrokkenen die de informatie niet deelden, gaven aan dat ze bang waren dat ze in de problemen zouden komen als ze een docent over de dreiging zouden vertellen. Een student zei: "When you say something, you get in trouble or interrogated by teachers."

Een belangrijk preventiemiddel is dan ook een schoolklimaat waarin leerlingen vertrouwen hebben in het onderwijspersoneel, zodat leerlingen (of ouders) weten bij wie ze kunnen aankloppen wanneer zij zich zorgen maken om iemand en dat er adequaat met deze informatie wordt omgegaan. Dat betekent dat de signalen op hun waarde worden geschat en dat er informatie over de jongere met ander onderwijspersoneel wordt uitgewisseld zodat er kan worden vastgesteld of ook andere waarschuwingssignalen voorkomen. Is dit

het geval, neem dan altijd contact op met de politie (in casu: de jeugdagent of wijkagent). Daarnaast wordt aangeraden om contact op te nemen met de vertrouwensinspecteur van de onderwijsinspectie.

2.3.4 Vierde fase: voorbereidingen voor de schoolaanslag

Vervolgens wordt in de vierde fase de planning nog concreter doordat er *voorbereidingen* worden getroffen. Zo worden er mogelijk wapens gekocht of gemaakt, worden er tijdschema's en plattegronden gemaakt en wordt er concreet onderzoek gedaan naar de plaats van het delict en de mogelijke slachtoffers van het delict. Nadat in de eerdere fase de mogelijkheden zijn uiteengezet, kan het in deze fase gaan om het combineren van de mogelijkheden met de omstandigheden. Er wordt bijvoorbeeld gezocht naar vluchtwegen of de wijze waarop er in het gebouw de meeste schade kan worden aangericht. Dit allemaal om de geweldsdaad zo goed mogelijk tot uitvoering te kunnen brengen.

Als de ontwikkeling van de schoolaanslag eenmaal zover is dat er wordt gestart met het treffen van (mentale) voorbereidingen van een aanslag, dan is er feitelijk geen weg meer terug, althans niet in de optiek van de potentiële aanslagpleger. Daarbij horen de volgende waarschuwingssignalen.

Waarschuwingssignaal 9: uitingen van somberheid en suïcidale gedachten

Er kan bij jongeren een vorm van apathie ontstaan waarbij niets meer lijkt uit te maken. Ook voor aangename activiteiten neemt de belangstelling weg. Er kan daarnaast sprake zijn van rusteloosheid, angst, verminderde capaciteiten, slaapproblemen en het onvermogen om beslissingen te kunnen nemen.

Waarschuwingssignaal 10: martelaarschap

Martelaarschap houdt in deze context in dat een jongere gelooft dat de hele wereld tegen hem of haar is en dat iedereen er alleen maar op uit is om hem of haar het leven zo moeilijk mogelijk te maken. Ook hebben deze personen vaak het gevoel dat niemand hun capaciteiten wil zien en dat docenten er alleen zijn om hun carrière en hun leven kapot te maken. Er wordt gefantaseerd om ooit op te staan en als vertegenwoordiger voor alle mensen die op deze manier worden getreiterd een daad te stellen. De dader van Virginia Tech, Seung-Hui Cho, zegt in een van zijn video's: "Thanks to you, I die like Jesus Christ, to inspire generations of the weak and defenceless people."

Waarschuwingssignaal 11: Wapens, tekeningen en plattegronden

In de voorbereiding van de schoolaanslag worden mogelijk wapens verzameld en tekeningen en/of plattegronden gemaakt. Wanneer dergelijk materiaal wordt gevonden of wanneer de potentiële dader signalen loslaat waaruit het bezit van dit materiaal blijkt, dan is dat natuurlijk een heel concreet waarschuwingssignaal.

2.3.5 Vijfde en zesde fase: uitvoeren van de schoolaanslag

In de vijfde fase wordt er *begonnen met de uitvoering*. De persoon verzamelt zijn of haar wapen(s), reist naar de plaats delict, doorbreekt eventuele beveiligingsmaatregelen en zal in de zesde fase de aanslag tot *uitvoering* brengen. De dader vindt dat er geen terugweg meer is.

Het is uiteraard niet realistisch om in deze fases nog preventieve maatregelen te nemen die te maken hebben met het herkennen de geplande geweldsdaad. Er zullen direct repressieve maatregelen worden genomen. Van belang is uiteraard dat er direct contact wordt opgenomen met de politie (112) en dat er maatregelen worden genomen om de veiligheid van iedereen die zich in het schoolgebouw bevindt, te waarborgen. Hoe dat exact kan worden gedaan, is beschreven in het onderdeel 'Een veilige school'.

2.3.6 Samenvattend

Gepland geweld ontwikkelt zich in verschillende fasen. Duidelijk is dat er op diverse manieren signalen kunnen worden opgepikt dat een persoon van plan is om het geweld te gaan gebruiken en dat deze signalen aan de diverse fasen van het gepland geweld te koppelen zijn. Dat betekent echter niet dat, bijvoorbeeld, een leerling met suïcidale gedachten zich altijd in een van de laatste stadia van het plannen van een schoolaanslag bevindt. Los van de notie dat dergelijke constatering altijd reden moeten zijn om te achterhalen waardoor deze gedachten worden veroorzaakt, is het van belang om daarbij ook alert te zijn op de verschillende andere waarschuwingssignalen. Komen deze daadwerkelijk en in combinatie met elkaar voor, of zijn er gedragsveranderingen, dan is het zaak om de juiste vervolgstappen te nemen.

In het nu volgende schema zijn de fasen van de ontwikkeling van een geplande geweldsdaad gekoppeld aan kenmerken, waarschuwingssignalen en handelingen.

Pathway to violence			
Fase	Kenmerken	Waarschuwingssignaal	Handelingen
Fase 1: <u>Grievens</u>	Er ontstaat om enige reden bij de persoon het idee dat hem of haar onrecht is aangedaan of, meer algemeen, er ontstaat ontevredenheid of frustratie.	1. Problemen met woede en agressie 2. Afkeer van ouders, leraren en medeleerlingen 3. Disciplineproblemen	Praten met de leerling en bij herkenning van de combinatie van waarschuwingssignalen in overleg inbrengen met docenten, mentoren, decanen, schoolmaatschappelijk werk en eventueel het ZAT (Zorg en Advies Team).
Fase 2: <u>Idealisatie</u>	De persoon kan de gevoelens van onrechtvaardigheid of ontevredenheid niet achter zich te laten. Geweld wordt geopperd als middel om de ongerechtigheid die hem of haar is aangedaan recht te kunnen zetten.	4. Geweldsfantasieën 5. Dreigen met geweldsdaden 6. Bewonderen negatieve rolmodellen 7. Fascinatie voor eerdere schoolaanslagen	Wanneer deze waarschuwingssignalen in combinatie met de eerste drie waarschuwingssignalen worden herkend, moet er sowieso aan de bel worden getrokken bij collega's (inclusief schoolleiding) en eventueel hulp worden gezocht bij externe instanties zoals een (school)psycholoog.
Fase 3: <u>Plannen van de aanslag</u>	Voor het eerst worden er concrete plannen gemaakt voor een aanslag. De persoon verzamelt informatie: bijvoorbeeld over eerdere aanslagen of over mogelijkheden om zelf een aanslag te plegen.	8. Plannen lekken	De plannen zijn concreet. Bespreek je ervaringen met collega's en neem contact op met de wijkagent of jeugdagent. Deel ervaringen ook met de vertrouwensinspecteur van de onderwijsinspectie.
Fase 4: <u>Vorbereiden van de aanslag</u>	De aanslag wordt voorbereid. Wapens worden verzameld, de plaats delict wordt verkend en kaarten worden gemaakt.	9. Uitingen van somberheid en suicidale gedachten 10. Martelaarschap 11. Wapens, tekeningen en plattegronden	In deze fase worden mogelijk strafbare handelingen verricht. Neem daarom altijd contact op met de politie. Neem voorzorgsmaatregelen zoals genoemd in het onderdeel 'Een veilige school'.
Fase 5 en 6: Het uitvoeren van de schoolaanslag. Zie het onderdeel 'Een veilige school' voor concrete acties die ondernomen moeten worden.			

2.4 Waarschijnlijkheid van uitvoering

In 1996 doodde een leerling in de staat Washington drie personen. Hij heeft in het jaar voorafgaand aan zijn daad minstens acht vrienden van zijn plannen verteld, maar werd niet serieus genomen. Hij schreef gedichten die over de dood en over moord gingen en heeft herhaaldelijk bij zijn docenten aangegeven dat hij zich gepest voelde. De docenten hebben zijn klachten genegeerd.

Degene die het voorgaande goed heeft gelezen, herkent de waarschuwingssignalen echter meteen: de dader lekte stukjes informatie over zijn plannen. Achteraf is het eenvoudig om dit soort signalen direct te koppelen aan de geweldsdaad. Veel moeilijker is het om vooraf de waarschijnlijkheid dat de dreigementen worden uitgevoerd in te schatten.

Dr. Mary Ellen O'Toole, van de FBI, heeft een model ontwikkeld dat ter ondersteuning dient bij het inschatten van de waarschijnlijkheid van uitvoering van een dreiging. Belangrijk is dat de inschatting soms tot stand moet komen op basis van beperkte informatie, er altijd gezocht moet worden naar meer informatie over het dreigement en dat er een nieuwe inschatting van het dreigement wordt gemaakt op het moment dat er meer informatie beschikbaar komt.

Met model van O'Toole zijn drie dreigingsniveaus te onderscheiden: laag, verhoogd en hoog.

Laag dreigingsniveau

Een voorbeeld van een dreiging met laag niveau is een e-mailbericht dat een leerling naar een andere leerling stuurt met de tekst: 'Ik maak jullie af'.

Dit dreigement wordt met een laag niveau gekwalificeerd, omdat:

1. het indirect en vaag is;
2. het details mist: er is geen specifieke informatie hoe het dreigement in realiteit zou worden omgezet, er wordt geen motief genoemd en er wordt geen tijd of plaats genoemd;
3. de middelen waarmee het dreigement uitgevoerd zou worden, zijn niet bekend.

Een gepaste interventie bij een dreigement met een laag dreigingsniveau zou ten minste een gesprek met de leerling en/of de ouders moeten zijn. Ook met de bedreigde zou een gesprek gevoerd moeten worden over de relatie die hij heeft met de ander en de omstandigheden waaronder het dreigement is ontstaan. Of er verdere disciplinaire stappen ondernomen moeten worden, hangt af van het beleid van de school en het oordeel van de verantwoordelijken. Uiteraard dient er ook te worden nagegaan of (andere) waarschuwingssignalen (bijvoorbeeld recente gedragsveranderingen) voorkomen.

Verhoogd dreigingsniveau

Een voorbeeld van een dreigement dat gekwalificeerd kan worden met een 'verhoogd dreigingsniveau' is dat een leerling een video maakt waarop hij samen met anderen speelt dat hij op de andere leerlingen schiet. Hij schreeuwt daarbij naar de leerlingen en lacht terwijl hij het wapen op anderen richt.

Op basis van de volgende vier punten wordt deze dreiging met een verhoogd niveau gekwalificeerd:

1. Het dreigement is specifiek. Hij en de anderen spelen concreet een ernstig geweldsincident na. Tegelijkertijd weten we echter niet of hij en zijn 'medeacteurs' dit ook in de realiteit willen omzetten. Zeker als er veel op de video wordt gelachen, is het onduidelijk of het eigenlijk wel serieus is bedoeld.
2. Het draaiboek dat in zo'n video wordt gebruikt, laat zien dat er is nagedacht over hoe zo'n ernstig geweldsincident in de realiteit uitgevoerd kan worden. Er is bijvoorbeeld over tijd, plaats en betrokkenen nagedacht.
3. Het is niet duidelijk of de wapens in de video echt zijn.
4. Het is niet duidelijk of er niet gewoon een grap wordt gemaakt.

Een gepaste interventie in dit geval zou zijn dat experts als een zorgleerkracht, wijkagent en mentor worden ingeschakeld. Er moet een gesprek met de leerling(en) en de ouders plaatsvinden. Er moet nauwkeurig worden onderzocht of de in de video gebruikte wapens nep zijn. Ook moet eenduidig worden uitgesloten dat de leerling(en) aan een echt wapen kunnen komen. Bij een verhoogd dreigingsniveau zullen in de meeste gevallen opsporingsinstanties ingeschakeld moeten worden. Na nauwkeurig onderzoek waarbij zo veel mogelijk informatie wordt verzameld, moet worden besloten of en welke vervolgstappen er worden genomen. Mogelijk wordt het niveau van de dreiging naar laag of hoog niveau verschoven.

Hoog dreigingsniveau

Een voorbeeld van een dreiging van hoog niveau zou kunnen zijn dat er in een video op internet wordt bedreigd met een schoolaanval. De dreiger is onherkenbaar en zegt dat hij morgen de directeur en adjunct op hun kantoor gaat doodschieten. Hij zegt dat vluchten geen zin heeft, omdat hij de personen dan bij hun woning zal opwachten. De dreiger noemt de locaties van woningen. Een medeleerling vindt de video op YouTube en licht zijn ouders die op hun beurt de schoolleiding informeren.

Dit dreigement wordt met een hoog niveau gekwalificeerd, omdat:

1. het dreigement direct en specifiek is. De dreiger geeft aan wat voor een wapen hij zal gebruiken, namelijk een vuurwapen. Ook is hij heel specifiek wat zijn slachtoffers betreft en de plaats waar het incident zal plaatsvinden;
2. de dreiger voorbereidende stappen lijkt te hebben ondernomen, hij heeft namelijk uitgezocht waar zijn slachtoffers wonen;

3. de dreiger anoniem is. Het is dus niet bekend of hij echt een vuurwapen heeft en met dit wapen ook weet om te gaan. Het is daarom ook niet mogelijk om verder te onderzoeken of de bewering klopt dat hij een wapen heeft.

Bij een hoog dreigingsniveau moet onmiddellijk de politie worden ingeschakeld. Een actieplan (zie het onderdeel 'Een veilige school'), dat op elke school aanwezig zou moeten zijn, wordt vervolgens in werking gesteld.

Meer informatie over het model van O'Toole vindt u in de volgende publicatie:

O'Toole, M.E. (1999) *The school shooter: A threat assessment perspective*. Washington DC: Federal Bureau of Investigations.

2.5 Conclusies en aanbevelingen

Dit onderdeel van de handreiking preventie en omgaan met schoolaanslagen biedt handvatten om schoolaanslagen te voorkomen. Het herkennen van de ontwikkeling van een geplande geweldsdaad, en de bijbehorende waarschuwingssignalen, bieden een goed uitgangspunt. Mocht een combinatie van waarschuwingssignalen daadwerkelijk worden herkend, dan is het van belang om ook de juiste vervolgstappen te nemen. Ook daar biedt deze handreiking diverse aanknopingspunten voor. We willen dit onderdeel eindigen met negen adviezen om de handreiking in praktijk te kunnen brengen.

1. Informeer jezelf en anderen over waarschuwingssignalen: het is belangrijk dat ouders, docenten en ander onderwijspersoneel bekend zijn met waarschuwingssignalen. Praat met elkaar over stappen die u zou kunnen nemen als u signalen opvangt. Zorg ervoor dat er mensen zijn met wie u in het geval van een dreiging een beslissing tot eventuele stappen kunt nemen. Deel elkaars zorgen en neem deze serieus.
2. Luister naar de leerlingen binnen en buiten het klaslokaal: het moment tussen de lessen door is dé gelegenheid om te horen wat de leerlingen bezighoudt. Een praatje met leerlingen op de gang of op het schoolplein kan heel informatief zijn.
3. Creëer vertrouwen: leerlingen moeten weten dat ze bij u kunnen aankloppen als ze bijvoorbeeld een medeleerling met een wapen betrappen. Leerlingen moeten erop kunnen vertrouwen dat er zorgvuldig en effectief op hun informatie, eventuele waarschuwingssignalen, wordt gereageerd.
4. Accepteer geen vooroordelen: vanaf de eerste dag zou de regel in uw klas moeten zijn dat er niet met vooroordelen en in stereotypen over mensen of

groepen wordt gepraat. Als leerlingen anderen pesten of lastigvallen is het belangrijk dat er altijd wordt opgetreden.

5. Zorg voor een positief schoolklimaat: naast dat dit betekent dat er geen plek is voor pesterijen en vooroordelen, moet er ruimte zijn voor gedeelde waarden en moeten leerlingen zich geaccepteerd voelen. Een school waar niet alleen cognitieve, maar ook sociale prestaties worden gewaardeerd, zou een doel moeten zijn voor school en ouders.
6. Betrek ouders: een aantal ernstige geweldsincidenten op scholen kon worden verhinderd door de opmerkzaamheid van ouders terwijl in andere gevallen ouders de waarschuwingssignalen niet hebben opgepikt. In Nederland vond een ouder een videoboodschap van een zoon met de aankondiging van een aanslag. De ouder heeft hulp gezocht bij de school en de wijkagent. Hoe beter het contact met de ouders is, des te makkelijker het wordt om samen effectief te handelen als zich problemen met leerlingen voordoen.
7. Raadpleeg experts: zoek geregeld contact met schoolpsychologen en zorgleerkrachten maar ook met de contactpersoon bij de politie. Het is goed als u bekend bent met deze experts en een vertrouwensband met ze hebt. Dat maakt het praten over waarschuwingssignalen veel makkelijker. Daarnaast heeft de politie gespecialiseerd personeel in dienst dat dreigingsinschattingen maakt. Maak hier gebruik van wanneer dat nodig is.
8. Versterk buitenschoolse activiteiten: dat geeft docenten de mogelijkheid om de leerlingen in een andere context te leren kennen en kan vertrouwen tussen leerlingen en docenten scheppen.
9. Biedt perspectieven: het besluit om een schoolaanslag in de praktijk te brengen, wordt vaak genomen nadat de dader (al dan niet naar zijn eigen idee) op school heeft gefaald. Als een leerling van school wordt gestuurd moeten voor hem alternatieven en perspectieven worden ontwikkeld. Belangrijker dan kritiek en straf zijn op zo'n moment bevestiging, herkenning en het uitzicht op een nieuwe uitdaging.

2.6 Doorverwijzingen

In de literatuurlijst zijn diverse publicaties opgenomen die de basis hebben gevormd voor deze handreiking. In deze publicaties kunt u meer informatie vinden over het thema. Daarnaast verwijzen wij u specifiek naar de volgende twee websites.

<http://tinyurl.com/verwijzing1> (Website van de FBI)

Voor een overzicht van diverse bronnen met relevante achtergrondinformatie.

www.schoolenveiligheid.nl (Centrum voor School en Veiligheid)

Het Centrum School en Veiligheid verzamelt en verspreidt informatie en deskundigheid op het gebied van schoolveiligheid en adviseert daarover. Op de website vindt u onder andere informatiebladen over diverse thema's die te maken hebben met sociale veiligheid op scholen.

Deel 3 EEN VEILIGE SCHOOL

3.1 Inleiding

Dit onderdeel van de handreiking biedt houvast aan schoolbesturen en school-medewerkers ter voorkoming en bestrijding van schoolaanslagen. De onderliggende informatie komt onder meer uit bestaande handleidingen uit het buitenland, voornamelijk uit Duitsland, Canada en de Verenigde Staten. Die handleidingen zijn vooral opgesteld op basis van 'gezond verstand'. Er is nog weinig onderzoek gedaan naar de handelingsperspectieven tijdens incidenten van schoolgeweld of naar de effectiviteit van maatregelen. De weinige onderzoeksbevindingen op dit vlak zijn voor deze handreiking vertaald in een structuur en referentiekader. Deze handreiking is vooral bedoeld ter aanvulling op een bestaand crisisplan als onderdeel van het crisis- en calamiteitenhandboek.

Het doel van het derde deel van de handreiking 'Een veilige school' is om kennis over te dragen en bewustwording te stimuleren met betrekking tot programma's, protocollen en (technische) voorzieningen die kunnen helpen bij het voorkomen en beteugelen van schoolaanslagen. Bij dat laatste gaat het er vooral om te laten zien welke maatregelen de school kan treffen die kunnen helpen om de omvang en de gevolgen van een eventuele school aanslag te beperken.

Scholen moeten geen onneembare vestingen worden. Er is in de Nederlandse samenleving consensus om het open karakter van het onderwijs behouden. De ervaring in binnen- en buitenland is dat maatregelen als detectiepoortjes en beveiligingsbeambten niet altijd leiden tot een veiliger school. Het gezonde verstand moet de basis blijven van alle maatregelen. Sociale maatregelen gericht op het creëren van een veilig sociaal schoolklimaat kunnen mogelijk meer effect hebben dan fysieke barrières om (vuur)wapens uit de school te weren. De te nemen maatregelen hebben daarom niet alleen maar betrekking op fysieke maatregelen of op gedragingen van schoolpersoneel. Deze handreiking strekt zich ook uit tot handreikingen die de zelfredzaamheid van personeel en leerlingen/studenten tijdens eventuele schoolaanslagen bevorderen en faciliteren.

Maatregelen of voorzieningen kunnen ingrijpen in of betrekking hebben op verschillende fasen van een geweldsincident.

3.2 Fasen van een geweldsincident

Een geweldsincident doorloopt meestal de volgende drie fasen.

Pre-incident fase. Er is een dreigende situatie, die kan escaleren in een geweldsincident. Soms is deze fase er niet of worden de waarschuwingssignalen niet herkend of onderkend.

Acute fase. Het geweldsincident wordt uitgevoerd. Kenmerkende aspecten bij slachtoffers in deze fase zijn verwarring, pogingen om greep te krijgen op de situatie en behoefte aan informatie over wat er aan de hand is. De acute fase van een geweldsincident duurt vaak niet langer dan twintig minuten.

Post-incident fase. Het geweldsincident is voorbij en de situatie normaliseert enigszins. Enig besef van wat er is gebeurd, dringt door bij de overlevenden. Zij hebben behoefte aan steun, aan (medische) opvang en zij willen naar huis. Afhankelijk van de aard van het incident en de gevolgen zal de dagelijkse gang van zaken zich herstellen of volgt bijvoorbeeld een ontruiming en een opsporingsonderzoek.

Om de onderwijsinstelling veiliger te kunnen maken voor eventuele schoolaanlagen, moet het schoolbestuur een aantal stappen nemen. Deze stappen komen achtereenvolgens in de volgende paragrafen aan de orde:

Paragraaf 3.3: het aanpassen en/of aanvullen van het crisisplan en crisis- en calamiteitenhandboek;

Paragraaf 3.4: voorbereidingen treffen voor het kunnen instellen en inzetten van een crisisteam;

Paragraaf 3.5: voorzorgsmaatregelen treffen, zowel fysiek als wat het herkennen van signalen betreft;

Paragraaf 3.6: adequaat handelen tijdens een schoolaanslag;

Paragraaf 3.7: het verlenen van goede nazorg na afloop van een schoolaanslag.

3.3 Aanpassen en/of aanvullen van het crisisplan

Elke onderwijsinstelling heeft een crisisplan en een crisis- en calamiteitenhandboek (voorbeelden hiervan zijn terug te vinden op de site van Centrum voor School en Veiligheid: www.schoolenveiligheid.nl). Het crisisplan moet worden aangevuld met informatie over hoe te handelen in het geval van een schoolaanslag.

Verantwoordelijkheid

Ter voorbereiding op eventuele geweldsincidenten heeft het schoolbestuur onder meer de volgende verantwoordelijkheden:

1. het schoolbestuur is verantwoordelijk voor het veiligheidsbeleid op school;
2. het schoolbestuur schept de randvoorwaarden voor de uitvoering van het veiligheidsbeleid (menskracht, budget, deskundigheidsbevordering);
3. het schoolbestuur stelt prioriteiten op het gebied van veiligheid en veiligheidbeleid;
4. het schoolbestuur is bij 'verwijtbare' ongelukken als rechtspersoon juridisch aansprakelijk.

Bereikbaarheid

Bij een (dreigend) incident is de schooldirectie verantwoordelijk voor alle te nemen maatregelen, inclusief de communicatie daarvan en daarover. Het crisisplan moet daarom onder meer voorzien in afspraken welke maatregelen genomen moeten worden bij welk soort incident. Daarom moet op een centrale plek een overzicht met contactpersonen beschikbaar zijn. De schooldirectie moet dit overzicht met contactpersonen steeds actualiseren.

Borging

Iedere gemeente legt in een integraal veiligheidsplan het beleid voor een bepaalde periode vast met daarin ook de afspraken met relevante partners, inclusief een steeds te actualiseren overzicht van de relevante bereikbaarheidsgegevens. Zorg dat de gemeente (de coördinator integraal veiligheidsbeleid, de beleidsambtenaren educatie) op de hoogte is van een crisisplan en de relevante contactpersonen.

Sommige scholen hebben zelf afspraken gemaakt met gemeenten over schoolveiligheid en deze vastgelegd in een convenant. Voor voorbeelden, zie de volgende twee websites:

<http://tinyurl.com/verwijzing2> (website gemeente Weert, pdf convenant);

<http://tinyurl.com/verwijzing3> (website Centrum voor School en Veiligheid).

Beleid

Het beleid voor het beperken van agressie en geweld moet bestaan uit de volgende onderdelen:

1. voorlichting en training over agressie en geweld;
2. protocollen voor werken met risico op agressie en geweld;
3. een gedragscode voor medewerkers en leerlingen;
4. afspraken over het melden en registreren van incidenten. Doe aangifte van ernstige incidenten. Dit kan het veiligheidsgevoel van medewerkers en leerlingen bevorderen. Maak daarbij structurele afspraken met politie en justitie over de afwikkeling van de aangifte(n);
5. het oefenen met personeel in de omgang met (het ontstaan van) ernstige geweldsincidenten;

6. maatregelen en voorzieningen, zoals (interne en externe) alarmering (al dan niet stil of gecodeerd) en de mogelijkheid om lokalen van binnenuit af te sluiten (bijv. *lock down*);
7. opvang, begeleiding en nazorg voor slachtoffers van agressie;
8. een vertrouwenspersoon respectievelijk veiligheidscoördinator;
9. consequente aanpak van daders, sanctiebeleid. Uit pedagogische overwegingen kan het zinvol zijn dat de dader moet werken aan het vergoeden van financiële en geestelijke schade en aan het herstel van de relatie.

Naast de informatie in deze handreiking is over veel van deze onderwerpen informatie te vinden bij het Centrum voor School en Veiligheid (www.schoolveiligheid.nl). Daarnaast biedt overleg met de politie, de veiligheidsregio, de Inspectie voor het Onderwijs en de gemeente houvast, inzicht en inspiratie tot goede ideeën.

3.4 Crisisteam samenstellen en voorbereiden

Om als organisatie adequaat te kunnen handelen in een crisissituatie is het van belang om een aantal zaken goed te regelen. Het verloop van crisissituaties is grillig en lastig te voorspellen. Het crisisteam moet daarom verstandig improviseren op basis van enkele eenvoudige, goed trainbare procedures. Regelmatig, dus minimaal eenmaal per jaar, oefenen in uiteenlopende, ingrijpende en verrassende scenario's en een grondige evaluatie van die oefeningen moeten leiding en personeel vaardig maken in de omgang met (geweld)incidenten.

Uit onderzoek en ervaring blijken die benodigde vaardigheden vooral te bestaan uit:

- instelling, samenstelling en duidelijke taakverdeling van het crisisteam;
- basishulpverlening (BHV);
- evacuatie/schuilen;
- voorlichting en opvang;
- communicatie met externe diensten en collega-onderwijsinstellingen;
- communicatie met de pers;
- communicatie met familie van leerlingen en personeel.

Draaiboek

Het ontwikkelen van een draaiboek is belangrijk. Dat geeft houvast om een zekere orde aan te brengen in de onvermijdelijke chaos en ontredde die een geweldsincident met zich meebrengt. Een goede basis voor een draaiboek geeft de publicatie: *'Als een ramp de school treft; omgaan met calamiteiten in het onderwijs'* van de KPC Groep.

Communicatie

Tijdens een crisissituatie is de informatiebehoefte altijd groot, maar is adequate informatie juist schaars. Dat vergroot de kans op het ontstaan en rondzingen van onjuiste informatie. Als mensen binnen of buiten de school gaan handelen op basis van onjuiste informatie kan dat extra risico's met zich meebrengen. Dat betekent dat draaiboek en oefening moeten voorzien in een doordachte communicatiestrategie.

Doeltreffende communicatie tijdens een crisis is gebaseerd op een pakket van inzichtelijke maatregelen vooraf, zoals:

- opleiding van personeel;
- voorbereiding en oefening;
- doordacht gebruik van communicatietechnologie;
- woordvoerder met gezag en ervaring.

Het 'Handboek communicatie in crisissituaties' biedt houvast bij de opbouw en voorbereiding van een communicatiestrategie (www.nationaalcrisiscentrum.nl).

Externe communicatie

Tijdens crises raken mobiele en soms ook vaste telefoonnetwerken overbelast. Daarom moet zijn voorzien in manieren om essentiële externe contacten te kunnen blijven onderhouden, bijvoorbeeld met een gemeentelijke portofoon. In het gebruik daarvan moet het crisisteam regelmatig oefenen.

Interne communicatie

Omdat tijdens de eerste periode van een geweldsincident aanwezigen in het schoolgebouw vooral op zichzelf en elkaar zijn aangewezen, moeten zij wel zo veel mogelijk juiste informatie en aanwijzingen kunnen krijgen. De aanwezigheid en het onderhoud van een intercomsysteem is daarvoor van belang, of bijvoorbeeld een intern telefoonsysteem of een systeem van eenvoudige portofoons met een lokaal netwerk. Ook dit moet regelmatig worden geoefend.

3.5 Voorzorgsmaatregelen

Herkennen van signalen

Om een geweldsincident mogelijkerwijs te voorkomen geeft het onderdeel 2, 'Het herkennen van en handelen naar waarschuwingssignalen' inzicht in signalen van of over risicogedrag van personen. In dat onderdeel zijn ook handreikingen opgenomen om potentieel risicogedrag te onderkennen, op te vangen en maatregelen te nemen ter voorkomen van incidenten. Dit deel van de handreiking behandelt die signalering en herkenning daarom kort en aanvullend vanuit het perspectief van de organisatie.

Recente onderzoeken wijzen op de noodzaak van een multidisciplinaire aanpak ter preventie van schoolaanlagen. Ook is bekend dat sociale structuur en ondersteunende relaties helpen om de ontwikkeling van gewelddadig gedrag te voorkomen. Dat vereist dat alle relevante vakgebieden hun kennis, inzichten en belangen delen met partnerorganisaties. Dit betekent dat de school de taak heeft om een bondgenootschap van onderwijsinstellingen, jeugdzorg en andere partners om zich heen te verzamelen. Dit verbond moet zich bekwaamen in het herkennen en begrijpen van vroege signalen van sociale uitsluiting en isolatie en van de (waarschuwings)signalen die wijzen op de ontwikkeling van bizarre fantasieën bij jongeren. Alleen overlegstructuren en rationele analyse zijn daarvoor niet genoeg.

Fysieke maatregelen

In tegenstelling tot preventieve maatregelen, die er zo veel mogelijk voor moeten zorgen dat een potentieel gevaarlijk incident niet acuut wordt, moeten repressieve maatregelen in de acute fase en de post-incidentfase de omvang en gevolgen van het geweldsincident beperken. Repressieve maatregelen kunnen bestaan uit: fysieke voorzieningen zoals vlucht- en schuilmogelijkheden in het gebouw en daarbij horende sociale maatregelen, zoals procedures en training. Bij geweldincidenten neigen mensen van nature vooral tot vluchten of schuilen. Als daar voorzieningen voor zijn en mensen weten die eenvoudig te vinden en te bereiken, kan dat levens redden. Bij schuilplaatsen valt te denken aan lokalen zonder ramen naar binnen en met een deur die alleen van binnenuit te openen en af te sluiten is. Bij vluchtwegen valt te denken aan ontsnappingsramen en –deuren die rechtstreeks naar buiten leiden. Zowel preventieve als repressieve maatregelen vergen voorbereiding.

Risicobeoordeling eigen gebouw

Belangrijk voor de ontwikkeling van een crisisplan is de risicobeoordeling van het bestaande schoolgebouw. Uit de multidisciplinaire risicobeoordeling volgt een plan van aanpak om de situatie eventueel te verbeteren. Er is een grote mate van consensus in de Nederlandse samenleving om het open karakter van het onderwijs behouden. Personeel en leerlingen of studenten hebben betrekkelijk vrij en ruim zicht op wat zich in de school afspeelt. Bij een schoolaanval geldt dat onbedoeld ook voor de aanslagpleger(s). Schoolgebouwen zijn net als de waarde van het open karakter een gegeven van waaruit maatregelen moet worden gewogen en genomen. Zo bieden gebouwen met een open structuur, zoals het geval is bij gebouwen met vides, ramen tussen lokalen en gangen, lange gangen en grote open ruimtes, weinig mogelijkheden om zich te verbergen voor een actieve schutter of een andere geweldpleger. In een gebouw met kleinere afsluitbare ruimten, met dichte wanden en met gangen met bochten is de kans om te ontsnappen aan (het zicht van) een geweldpleger groter. Dit betekent dat klaslokalen van binnenuit afgesloten moeten kunnen worden (*lock down*). Een volledige *lock down*, of insluiting, betekent dat er niemand het gebouw in of uit mag en dat iedereen moet blijven waar hij of zij is. Een gedeeltelijke *lock down* betekent dat het

gebouw gesloten is en er niemand in of uit kan, maar de mensen wel binnen het gebouw kunnen bewegen.

In Canada is de (preventieve) aanpak van schoolaanslagen wijd verbreid. De schuilprocedures die daar worden gebruikt, zijn gebaseerd op drie (potentiële) situaties en zijn ook toepasbaar in Nederland. Op hoofdlijnen zien de procedures er als volgt uit:

Schuilprocedures in Canada, ook toepasbaar in Nederland

Situatie 1: 'Shelter in place' [ter plekke schuilen]

De procedure voor het ter plekke schuilen wordt in Nederland al toegepast. De procedure bestaat namelijk uit de stappen die de Rijksoverheid al langer communiceert in de campagne 'als de sirene gaat' (zie: <http://tinyurl.com/verwijzing4>). Op dit moment wordt deze procedure toegepast als er in de buurt gevaar is (bijvoorbeeld een grote brand met veel rookontwikkeling) voor de volksgezondheid. De procedure bestaat uit:

1. ga naar binnen;
2. sluit deuren en ramen;
3. kinderen die op school zijn, moeten daar blijven en worden opgevangen door de schoolleiding.

Situatie 2: 'Hold and secure' [binnen veilig houden]

Deze procedure wordt met name toegepast wanneer er sprake is van dreigende situaties om de school heen, waar de politie wil voorkomen dat er gevaarlijke personen de school in kunnen komen. Voorbeelden hiervan zijn wanneer een overval in de buurt van de school heeft plaatsgevonden, als de politie iemand in de buurt van de school achtervolgt of als een woedende ouder op weg is naar de school om daar verhaal te halen. De procedure bestaat uit:

1. de buitendeuren van de school gaan op slot;
2. de buitenramen van de school gaan op slot;
3. er staan mensen bij de deur om leerlingen/studenten die binnen moeten komen naar binnen te laten, maar onbekenden komen er niet in.
4. de school kan er voor kiezen om de lessen te blijven geven (waarbij de leerlingen in de klas blijven) of om de leerlingen op een veilige plek in de school te verzamelen.

Ook deze procedure wordt op Nederlandse scholen wel eens toegepast. Zie bijvoorbeeld het krantenartikel op deze website: <http://tinyurl.com/verwijzing5>.

Situatie 3: 'Lock down' [insluiten]

De *lock down*-procedure wordt toegepast wanneer er direct gevaar binnen de school is. De procedure ziet er als volgt uit:

1. binnen en buiten het gebouw worden de deuren en ramen afgesloten en er mag niemand meer in of uit, behalve hulp- of interventiediensten;
2. over de omroepinstallatie wordt een afgesproken code omgeroepen, zodat het personeel weet dat de *lock down*-procedure van kracht is;
3. het personeel haalt leerlingen/studenten uit de hallen en andere centrale ruimten;
4. de leerlingen/studenten worden geïnstrueerd om laag te gaan zitten of liggen, niet in de buurt van de deur en bij voorkeur op een plek uit het zicht;
5. de deur van de ruimte gaat dicht en van binnen op slot;
6. waar mogelijk gaan gordijnen en dergelijke dicht;
7. de *lock down*-situatie wordt pas opgeheven na een grondige evaluatie van de veiligheid en gaat gepaard met een afgesproken '*unlock*'-code;
8. na de *lock down*-situatie volgt doorgaans een gecontroleerde evacuatie.

De afspraken die gemaakt worden over een lock down-procedure moeten nadrukkelijk in overeenstemming zijn met de eigenschappen van het gebouw. Daarom zijn de volgende punten van belang:

1. Ga na hoe de personen in de school zo goed mogelijk beschermd kunnen worden voor gevaar van buiten én van binnen.
2. Ga na hoe personen in de buurt van de school kunnen worden gewaarschuwd, zodat zij zo snel mogelijk de gevaarlijke omgeving kunnen verlaten;.
3. Betrek bestaand fysieke eigenschappen van het gebouw in de procedures. Is er een atrium met veel open ruimtes? Zijn er veel ramen tussen gangen en de klaslokalen? Wellicht is het in dat geval beter om een paar lokalen wat beter af te schermen en deze als 'veilige ruimten' aan te merken.
4. Er zal een alarmeringssysteem moeten zijn of komen, zodat de *lock down*-procedure kan worden aangekondigd. Medewerkers moeten weten hoe ze met dit systeem moeten omgaan. Er moet een script klaarliggen om een *lock down* aan te kondigen. Er moeten afspraken zijn hoe een *lock down* weer wordt opgeheven ('alles veilig').
5. Er zullen sloten aan de binnenzijde van de deuren moeten zijn of worden geplaatst. Deuren kunnen ook gebarricadeerd worden met stoelen en tafels.
6. Zorg dat er voorzien wordt in het oefenen met de *lock down*-procedure. Doe dit zonder de leerlingen!

Vluchten

Behalve dat mensen zich moeten kunnen verschuilen, moeten zij afhankelijk van de omstandigheden en mogelijkheden ook zo veilig mogelijk kunnen vluchten. Daartoe moeten crisisplan en schoolinrichting de mogelijkheden bieden om (delen van) het gebouw te kunnen verlaten op weg naar een veilige ruimte, naar een veilig deel of naar buiten als het daar veilig is. Afhankelijk van de omstandigheden zou dat bijvoorbeeld een vluchtraam of een vluchtdeur kunnen zijn. De vaardigheid om vlot en veilig te kunnen evacueren kan dezelfde zijn die ook door middel van brand- en ontruimingsoefeningen wordt aangeleerd en getraind.

Zelfredzaamheid

Schoolpersoneel en leerlingen/studenten moeten weten wat zij kunnen en moeten doen tijdens een crisis. Hulpdiensten zijn namelijk nooit binnen een minuut of tien na de eerste melding ter plaatse en inzetbaar. In elk geval tot die tijd, en mogelijk ook nog langer, moeten mensen zo veel mogelijk zichzelf en elkaar zien te redden uit de gevaarlijke omstandigheden. De literatuur laat zien dat mensen drie verschillende reacties kunnen vertonen op onverwachte agressie: vluchten, vechten of bevriezen. Bevriezen, dus passiviteit vertonen, is bij schoolaanlagen ongewenst, vechten zal doorgaans niet aan de orde zijn. Vluchten of bescherming zoeken, behoeft lering en training.

Er zijn globaal drie strategieën om een incident en de gevolgen daarvan te beperken:

a. *Evacueren*

Bij brand is evacuatie de beste strategie. Bij een geweldsincident is dat alleen verstandig als de situatie het toelaat. Dat kan zijn als evacuatie buiten zicht en bereik van de dader(s) kan plaatsvinden naar een veilige plek buiten.

b. *Schuiten/verstoppen (zie ook de beschreven lock down-procedure)*

Schuiten/verstoppen voor een geweldpleger is een optie als het schoolgebouw daar de fysieke mogelijkheden toe biedt. Schuilruimte moeten van binnenuit af te sluiten en te blinderen zijn.

c. *Ingrijpen*

Ontwapenen of onder controle nemen van de geweldpleger(s) is alleen aan de orde als mensen daar onder omstandigheden toe in staat zijn.

Voor meer informatieve zelfredzaamheid is aan te bevelen: L.W. Christensen (2008) *'Surviving a school shooting: a plan of action for parents, teachers, and students'*, Paladin Press.

Noodkoffer

Het is aan te bevelen om voor externe hulpverleners zoals de politie te voorzien in een noodkoffer op een afgesproken plaats met daarin onder meer:

- plattegronden (zie ook bovenstaand onderdeel);
- foto's/illustraties van herkenningspunten en bijzondere locaties in en rond het gebouw en terrein;
- overzicht van en instructies voor installaties en voorzieningen (ontruimingsalarminstallatie, sprinklerinstallatie, communicatiesysteem, ventilatiesysteem en dergelijke);
- contactgegevens crisisteam, de schoolleiding en hun plaatsvervangers;
- parkeerplaatsen hulpdiensten;
- mogelijke helikopter-landingsmogelijkheden ten behoeve van traumaheli's;
- externe opvanglocatie(s) evacués;
- externe opvanglocatie(s) familie van personeel en leerlingen/studenten;
- actuele lesroosters;
- actueel leerlingen- en personeelsbestand;
- actueel noodplan met procedures voor verschillende noodsituaties.

Plattegrond

Zowel personeel, studenten als hulpverleners hebben bij een geweldsincident een plattegrond van de school en de directe omgeving nodig. Daarbij is specifieke informatie belangrijk, zoals een lokaalnummer en -type, bijvoorbeeld 'biologielokaal', evenals foto's of illustraties. Daarnaast moeten er specifieke instructies bij staan, zoals:

- 'Wat te doen bij een oproep om te ontruimen?';
- 'Wat te doen bij een oproep om te schuiten voor geweld?';

3.6 Maatregelen tijdens een incident

Tijdens de acute fase van een geweldincident zijn de gebruikers van het gebouw (studenten/leerlingen en personeel) vooral op zichzelf aangewezen. De ervaring en de literatuur leren dat het eerste uur van een dergelijk voorval het overzicht grotendeels ontbreekt en dat vooral in de eerste minuten de paniek groot is. De ervaring leert ook dat goede oefeningen mensen een referentiekader en daarmee houvast geven en een basis om zelf en met elkaar te handelen en te communiceren. De gehele situatie tijdens een geweldincident doet een beroep op de zelfredzaamheid van de aanwezigen. Deze bestaat vooral uit elkaar helpen, waarnemen, interpreteren en doorgeven van informatie. Dit betekent dat zij zo veel mogelijk moeten weten wat er aan de hand is en wat zij wel of niet moeten doen. Daarnaast moeten er communicatievoorzieningen zijn. Goede voorzieningen, voorbereidingen en goede oefening zijn daarom van belang.

Personeel

1. Bel het alarmnummer 112 in geval van een direct levensbedreigende situatie, of laat iemand 112 bellen. Alarmeer vervolgens het interne crisisteam van de school.
2. Personeel moet in het begin van het incident op basis van eigen beoordeling reageren (zelfredzaamheid). De veiligheid van de leerlingen/studenten moet daarbij vooropstaan.
3. Schoolmedewerkers mogen de keuze voor evacuatie of schuilen uitsluitend op basis van eigen inschatting doen wanneer er sprake is van een direct levensbedreigende situatie. In de andere situaties zou de keuze door het crisisteam gemaakt moeten worden. Eén en ander zoals vastgelegd in het plan voor crisismanagement.
4. Het van binnenuit afsluiten van deuren is alleen verstandig als schuilen de veiligste optie is. Wanneer sprake is van een situatie waarin wordt geschoten, is evacuatie alleen verstandig wanneer de locatie van de schutter bekend is en de uitgang makkelijk en snel te bereiken is. Deze uitgang zou ook een raam kunnen zijn.
5. Kijk of iemand gewond is geraakt en beoordeel de ernst van de verwonding. Neem vervolgens passende maatregelen, waaronder het (laten) verlenen van eerste hulp en het eventueel evacueren van het slachtoffer. Schoolmedewerkers moeten bij de studenten blijven tot daarvoor aangewezen personeel (bijvoorbeeld een crisisteammedewerker) andere instructies geeft. Open de deur van een afgesloten ruimte niet voordat zeker is dat de persoon die instructies geeft niet (één van) de dader(s) is. Vraag de persoon die de instructie geeft zich te identificeren door zijn of haar ID-bewijs onder de deur door te schuiven.

Studenten/leerlingen

Studenten/leerlingen zouden op de hoogte moeten zijn van de geldende procedures in geval van een noodsituatie. Ze zouden het volgende moeten weten:

1. Probeer bij afwezigheid van volwassenen zelf in te schatten of het veilig is om te blijven waar je bent.
2. Als er sprake is van een gewelddadige situatie, meldt dit direct aan de dichtstbijzijnde volwassene.
3. Meld informatie over mogelijke geweldacties aan de schoolleiding, docenten of de politie.
4. Houd tijdens en na het incident persoonlijke bezittingen bij je, voor zover het veilig is. Pak niets op en ga niet terug om iets op te halen. Doe dit pas wanneer daarvoor toestemming is verkregen.
5. Help schoolmedewerkers om snel te beoordelen wie veilig is en wie niet.
6. Indien mogelijk: help gewonde personen.
7. Kalmeer medestudenten/-leerlingen en stel ze gerust.
8. Volg instructies van schoolmedewerkers en incidentbestrijders (zoals politie) op.
9. Speculeer tijdens en vlak na het incident niet over de mogelijke toedracht van het incident en verspreid geen geruchten. Vertel alleen over zelf waargenomen feiten.
10. Neem geen wraak en neem geen onnodige risico's.

Crisisteam

Afhankelijk van het type incident neemt de politie of de brandweer de leiding over het incident. In het geval van een geweldsincident zal de politie de leiding nemen, eventueel later overgenomen door het specialistische arrestatieteam van de politie.

1. Zorg voor de veiligheid van de schoolmedewerkers en studenten totdat de politie deze zorg overneemt.
2. Bij een geweldsincident zijn school en omgeving voor de politie een 'plaats delict'. Vermijd onnodig verplaatsen of verwijderen van mogelijke bewijsstukken.
3. Alle hulpverleners moeten weten waar het crisisteam van de school zich bevindt.
4. Begeleid arriverende familieleden naar de opvanglocatie. Daar krijgen zij de juiste informatie.
5. Registreer namen van personen die tijdens of na het incident vertrekken.
6. Speculeer tijdens en vlak na het incident niet over de mogelijke toedracht van het incident en verspreid geen geruchten. Vertel alleen over feiten waarover zekerheid en interne overeenstemming is. Volg de instructies over het herhalen of geven van informatie. Dit geldt voor zowel de interne (slachtoffers en betrokkenen) als externe communicatie.
7. Bescherm studenten en personeel zo veel mogelijk tegen rechtstreekse confrontatie met aangrijpende beelden, informatie en situaties, maar wis daarbij geen sporen uit die als bewijsstuk kunnen dienen.

3.7 Maatregelen na een incident

Calamiteiten zoals een geweldsincident kunnen (lange tijd) psychosociaal ontwrichtend zijn voor het dagelijks leven van personen en op het schoolleven. Zo'n calamiteit kan gevoelens van angst, afschuw, woede en machteloosheid veroorzaken. De wijze waarop de nazorg na een traumatische gebeurtenis, zoals een geweldsincident, wordt georganiseerd kan vooraf worden vastgelegd in een protocol (Schurink, L., 2010. Nazorg, hoofdstuk 29 in: Gids Bedrijfshulpverlening 2010).

Als het geweldsincident voorbij is, worden de slachtoffers en andere betrokkenen verzorgd en opgevangen. Politie en justitie doen strafrechtelijk onderzoek naar de plaats delict, het incident, de verdachte(n), de slachtoffers en andere getuigen. Na de eerste opvang kunnen slachtoffers en andere betrokkenen nog lang behoefte hebben aan (specialistische) zorg. Onderstaand de belangrijkste handreikingen hiervoor, gebaseerd op onder meer de *Guide for preventing and responding to school violence*, (IACP 2007).

Psychosociale ondersteuning

1. Psychosociale hulp binnen 24 tot 72 uur na een ingrijpende gebeurtenis kan de ontwikkeling van trauma's beperken.
2. Maak plannen en afspraken voor (goede informatie over) professionele hulpverlening na een ingrijpende gebeurtenis zoals een geweldsincident. Houd hierbij ook rekening met de afwikkeling van de eventuele dood van één of meer leerlingen/studenten en personeelsleden
3. Informeer slachtoffers, betrokkenen en hun familie feitelijk en eerlijk mondeling en schriftelijk over het verloop en de gevolgen van het geweldsincident.
4. Blijf langdurig in contact met (familie van) slachtoffers en andere betrokkenen.
5. Informeer en begeleid het personeel wat betreft de feiten over verloop en gevolgen van de crisissituatie, praat met en begeleid studenten/leerlingen.
6. Laat nadat de politie de plaats(en) delict heeft vrijgegeven een gespecialiseerd schoonmaakbedrijf alles goed reinigen. Houd er toezicht op dat alle sporen worden verwijderd om onaangename confrontaties te voorkomen.
7. Informeer slachtoffers, betrokkenen en hun familie over hun rechten ten opzichte van de media.
8. Organiseer besloten (informatie)bijeenkomsten voor directe slachtoffers en hun verwanten.
9. Informeer collega-onderwijsinstellingen over het incident en de (leer)ervaringen in alle opzichten.

Tips voor zelfhulp na een traumatische gebeurtenis¹

- Probeer het gebeurde onder ogen te zien en te erkennen.
- Neem de tijd voor het natuurlijke, langzame, zekere proces van herstel.
- Gun jezelf momenten van ontspanning en doe ook regelmatige routine-werkzaamheden. Met andere woorden: wissel confrontatie af met afleiding.
- Houd je gevoelens niet voor je, spreek ze uit. Laat ook je sociale omgeving (partner, vrienden, familie) delen in je emoties en verdriet.
- Vermijd niet om te praten over wat je hebt ervaren. Grijp elke mogelijkheid aan om het gebeurde nog eens de revue te laten passeren. Dat kan ook in je gedachten, alleen.
- Zoek zo veel mogelijk gezelschap op van mensen waarbij je je thuis voelt.
- Stel je kwetsbaar op een wees bereid om steun te aanvaarden.
- Verwacht niet dat de herinneringen snel zullen verdwijnen; de bijbehorende beelden en emoties zullen je nog een hele tijd vergezellen. Bezig zijn met bijvoorbeeld lichte karweitjes kan verlichtend werken. Overactiviteit is niet goed omdat daardoor de aandacht en de hulp die jezelf nodig hebt in de verdrukking komt.
- Neem voldoende tijd om te rusten, te slapen, te denken en bij je vrienden en familie te zijn. Soms heb je het nodig om alleen te zijn.
- Wees duidelijk en eerlijk tegenover familie, vrienden en collega's over je behoeften. Maak je wensen en verlangens kenbaar.
- Probeer als de allereerste fase van hevige emoties voorbij is, een zo normaal mogelijk leven te leiden. Lang thuis blijven helpt je niet. Probeer wel indringende of moeilijke situaties te vermijden.
- Probeer je emoties op papier te zetten of om te zetten in een schilderij, tekening of muziek.
- Rijd voorzichtiger dan voorheen. Wees voorzichtig met (gevaarlijke) klusjes of activiteiten.
- Wees erop voorbereid dat niet iedereen begripvol en invoelend zal reageren op jouw verhaal.
- Bedenk dat de overweldigende emoties op den duur zullen verminderen.
- Bedenk dat het incident gevoelens van eerdere verliezen los kan maken.
- Neem als het kan geen belangrijke beslissingen. Dat kan later wel weer.
- Als je niet voldoende steun krijgt, vraag er dan om.
- Sta er bij stil dat een relatie stabiel en steviger is naarmate het evenwicht tussen geven en nemen in balans is. Hoe moeilijk je het ook vindt en hoeveel moeite het je ook kost, probeer na enige tijd niet alleen over jezelf te praten. Informeer naar het wel en wee van een ander.
- Bedenk dat gebrek aan reacties niet hoeft te betekenen dat mensen in je omgeving geen belangstelling voor je hebben of je niet willen helpen. Veel mensen willen je steunen, maar ze weten niet altijd hoe ze dat moeten doen.
- Bedenk dat vergeving (door jezelf en anderen) een vitaal onderdeel is van het genezingsproces.

¹ Bron: Buijssen, H. (2003) *De klap te boven. Zelfhulp en opvang bij traumatische gebeurtenissen: handreiking voor mensen werkzaam in de gezondheidszorg.*

- Probeer zo veel mogelijk de structuur van de dag te handhaven, zoals die was voor de schokkende gebeurtenis.
- Wees voorzichtig met slaapmiddelen, antidepressiva en tranquillizers.

LITERATUUROVERZICHT

De handreiking preventie en omgaan met schoolaanslagen is gebaseerd op de volgende handreikingen uit het buitenland en (wetenschappelijke) literatuur:

Arbeidsinspectie (2008). *Arbeidsrisico's in het voortgezet (speciaal) onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs*.

Buijssen, H. (2003). *De klap te boven. Zelfhulp en opvang bij traumatische gebeurtenissen: handreiking voor mensen werkzaam in de gezondheidszorg*. Amsterdam: Reed Business.

Catalano, R.E. (1999). *The social development. A theory of antisocial behavior*. New York: Springer.

Christensen, L.W. (2008). *Surviving a school shooting: a plan of action for parents, teachers, and students*. Boulder, Colorado: Paladin Press.

Consument en Veiligheid (2005). *Veiligheid op de basisschool: Wat doet het schoolbestuur?*

Elliot, D. (1994). Serious violent offenders. *Criminology*, 32(1), 1-21.

Hirschi, T. (2007). *Causes of delinquency*. Piscataway: Transaction Publisher.

Innenministerium und Ministerium für Kultus, Jugend und Sport (2006). *Rahmenkrisenplan zur "Gemeinsamen Verwaltungsvorschrift des Kultusministeriums, des Innenministeriums und des Umweltministeriums über das Verhalten an Schulen bei Gewaltvorfällen und Schadensereignissen"*. Baden-Württemberg.

International Association of Chiefs of Police (2007). *Guide for preventing and responding to school violence*. (2nd. ed.) Alexandria VA: IACP.

Kandel, E., & S.A. Mednick (1991). Perinatal complications predict violent offending. *Criminology*, 29, 515-524.

Katz, J. (1988). *Seductions of Crime*. New York: Basic Books.

Loeber, R., N.W. Slot & J.A. Sergeant (2001). *Ernstige en gewelddadige jeugddelinquentie: omvang, oorzaken en interventies*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Lloyd, B.H. (2005). *Safe and efficient response to violent or mass casualty incidents at schools. Executive analysis of fire service operation in emergency management*. Memphis, Tennessee: Memphis Fire Department.

Morrison, G.M., & M.J. Furlong (1994). School violence to school safety: reframing the issue for school psychologists. *School Psychology Review*, 23(2), 236-256.

Nationaal CrisisCentrum (2003). *Handboek communicatie in crisissituaties*. Te downloaden van: www.nationaalcrisiscentrum.nl

Newman, K.S., C. Fox, D.J. Harding, J. Metha & W. Roth (2004). *Rampage: the social roots of school shootings*. New York: Basic Books.

Office of the attorney general Mississippi (n.d.). *School violence prevention guide*.

O'Toole, M.E. (1999) *The school shooter: A threat assessment perspective*. Washington DC: Federal Bureau of Investigations.

Pollack, W.S. (2008). *Prior Knowledge of Potential School-Based Violence*. Washington: USA Secret Service.

Robertz, F.J. (2004). *School shootings*. Frankfurt: Verlag für Polizeiwissenschaft.

Robertz, F.J. & A. Lorenz (2009). *Amokdrohungen und zielgerichtete gewalt an schulen*. Unfallklasse Berlin.

Robertz, F.J. (2010). School shooter wil bevestiging. *Blauw*, 2, 12-15.

Schubarth, W. (2000). *Gewaltprävention in Schule und Jugendarbeit*. Neuwied: Luchterhand.

Schurink, L. (2010). Nazorg, hoofdstuk 29. In: *Gids Bedrijfshulpverlening 2010*.

Spee, I. (2008). *Als een ramp de school treft. Omgaan met calamiteiten in het onderwijs*. 's-Hertogenbosch: KPC Groep.

Toxopeus, R.S.E.V. (2009). Virginia Tech, Tuusula, Winnenden, Den Haag? Signalen of een aankondiging van een 'school shooting': wat zou u doen? In: *Magazine nationale veiligheid en crisisbeheersing*, 7(5), p.21-23.

Tweede Kamer (2009). Beleidsnota Rampenbestrijding 2000-2004 (26 956) en Bouwregelgeving 2002-2006 (28 325), nr. 66. Den Haag: Sdu Uitgevers.

U.S. Secret Service National Threat Assessment Centre and U.S. Department of Education (2000). *Safe school initiative. An interim report of the prevention of targeted violence in schools.*

Verlinden, S., M. Hersen & J. Thomas (2000). Risk factors in School Shootings. *Clinical Psychology Review*, 20(1), 3-56.

Voerman, B (2008). *Tussen woord en daad: gedragskundige inschatting van bedreigingen*. Zoetermeer: KLPD – Dienst Ipol.

Vossekuil, B. (2002). *The Final Report and Findings of the Safe School Initiative: Implications for the Prevention of School Attacks in the United States*. Washington D.C.: US Secret Service.

Waldrich, H.P. (2007). *In blinder Wut*. Köln: PapyRossa Verlag.

Zanders, A. (2010). Bedrijfshulpverlening en crisismanagement, hoofdstuk 28. In: *Gids bedrijfshulpverlening 2010*.

COLOFON

Deze handreiking is in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen opgesteld door de volgende personen:

- De heer F. Kriek – Regioplan Beleidsonderzoek
- De heer J.C.M. van den Tillaart – Regioplan Beleidsonderzoek
- Mevrouw E.S. van Cooten – Regioplan Beleidsonderzoek
- De heer J.S. Timmer – Windesheim Hogeschool
- Mevrouw B. Pfeifer – Windesheim Hogeschool
- Mevrouw M. Kobes – NIFV

De begeleidingscommissie bestond uit:

- De heer M. Hoppe – ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen
- Mevrouw I.A.J.M. Elfrink – ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen
- Mevrouw B. Voerman – KLPD, dienst IPOL
- De heer W.J. Cevaai – centrum voor schoolveiligheid, afdeling APS
- Mevrouw A.M. Visser – centrum voor schoolveiligheid, afdeling APS

Conceptversies van deze handreiking zijn voor opmerkingen en aanvullingen voorgelegd aan twee brede klankbordgroepen. Deze bestonden uit vertegenwoordigers van de politie (werkgroep AMOK) en het onderwijs, waaronder de koepelorganen.

Wij bedanken zowel de leden van de begeleidingscommissie als die van de klankbordgroepen voor de constructieve samenwerking en de input voor de handreiking.

Amsterdam, april 2011

